

ROMALI ÜÇ FİLOZOFUN DEVLET DÜŞÜNCESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: POLYBIUS, CİCERO VE SENECA

Engin KORKMAZ

enginkorkmaz@hakkari.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6219-1186

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Roma siyaset felsefesine yön vermiş Polybius, Cicero ve Seneca isimli üç filozofun devlete dair görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu çalışma, mevcut literatür ışığında Polybius, Cicero ve Seneca'nın devlet ile ilgili düşünceleri üzerinde durarak akademik yazına yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktadır. Üç filozofun devlet anlayışını karşılaştırmalı olarak veren bir çalışmanın olmayışı bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu anlamda, çalışmanın verileri bu konuda yazılmış eserlerden toplanarak karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuştur. Ulaşılan temel bulgu, "devletin insan için olduğu" veya "devletin insanın hizmetinde olan bir araç" olduğudur. Sonuç olarak Roma filozoflarına göre bir devletin uzun süre devamını sağlamanın arkasındaki temel etkenler: o devletin bağlı olduğu yasalar, yurttaşlar arasındaki güçlü bağlar ve devleti yönetenlerin akıl ve bilgi rehberliğinde devleti yönetmeleri olmuştur.

Anahtar Kavramlar: Siyaset Felsefesi, Uluslararası Siyaset, Roma Siyasal Düşüncesi, Devlet.

COMPARISON OF STATE THOUGHT OF THREE ROMAN PHILOSOPHERS: POLYBIUS, CICERO AND SENECA

ABSTRACT: The purpose of this research is to comparatively analyze the perspectives on the state of three philosophers, Polybius, Cicero, and Seneca who shaped Roman political philosophy. This study, attempts to bring a new perspective to academic literature by concentrating on Polybius, Cicero, and Seneca's opinions on the state in light of current literature. The lack of a research that provides a comparative comprehension of the three philosophers states distinguishes this study. In this regard, the data of the study was collected from the publications written on the subject and submitted to a comparative analysis. The key findings is that "the state is for the people" or "the state is a tool at the service of the people". As a result, the major causes behind the long-term continuity of a state, according to Roman philosophers were: the laws that govern that state, the strong ties between citizens, and the rulers of the state govern the state under the guidance of reason and knowledge.

Keywords: Political Philosophy, International Politics, Roman Political Thought, State.

1. GİRİŞ

Siyaset felsefesinin üst disiplini olan siyaset biliminin cevabını aradığı iki ana soru vardır, birincisi toplum halinde yaşayan insanlardan "*kim ne alacak?*" ve ikincisi "*herkes adına kim ya da kimler konuşacak?*". Birinci soru, hak ve özgürlüklerin dağılımıyla, ikinci soru ise siyasi otoritenin temsiliyle ilgilidir. Şüphesiz, cevaplar insanlar için siyasi iyinin ne olduğunu ve bu siyasi iyiyi gerçekleştirmek için ne yapılması gerektiğini belirlemeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın konusu olan filozofların devlete yönelik bakış açıları siyaset felsefesinin ilgi alanındaki değerler üzerinden inşa edilmiştir. Bu bağlamda siyaset biliminin bir alt disiplini olan siyaset felsefesinin temel konusu, siyasi gücün ahlâkî olarak değerlendirilmesidir. Siyasi güç, toplumun diğer bütün kurumları, bireyleri ve kurallarının üzerinde en güçlü yetki ve etkiyle donatılmış yönetime ve bunlarla ilgili kanunlara sahip olan devlette kendisini göstermektedir. Siyaset felsefesi, güçlü siyasi iktidarları ahlâkî olarak denetim altına alarak iktidarın amacı, kaynağı, sınırları ve hedefleri hakkında ahlâkî koşullarla onları denetimleyecek ölçütler getirmekle ilgilenebilir (Gewirth, 1969). Siyaset felsefesinin tarihi Antik Yunan'a kadar geri götürülmektedir. Antik Yunan'da polis ya da kent devletinin hangi ölçütlerle yönetilmesine yönelik belirlenimler yapılmıştır. Siyaset felsefesi adalet, özgürlük, etik, ahlak, erdem vb. kavramlar üzerinden sorular sorarak bir analogiye varmaktadır. Bu sorulara farklı cevaplar veren filozoflar aynı zamanda "Siyasal Düşünceler Tarihi" isimli siyaset felsefesinin bir alt dalının doğmasına da öncülük etmişlerdir. Siyaset felsefesi, bireyler ve siyasi kurumlara odaklanmasının yanında bireylerin içinde yaşadığı sosyo-politik kurumların en önemlisi olan devletin siyasi, ekonomik ve yasal görevlerini de incelemektedir. Bu bakımdan siyaset felsefesi, insanların yaşamlarını yönlendiren yasa ve kurallara odaklanmaktadır (Can, 2019). Bunun yanında, siyaset felsefesinin üstlendiği görev, toplumda otonomi ve otorite arasındaki doğru dengeyi tespit etmek olarak açıklanmıştır (Toku, 2003). Siyaset biliminin kimlik kazanmasında önemli bir paya sahip olan siyaset felsefesi, toplumsal yaşayış ve bireylerin birbirleri ve toplumla olan ilişkilerini birtakım sorular üzerinde şekillendirmiştir. Siyaset felsefesinin ortaya çıkmasının kaynağı Yunan ve Roma siyasi düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşüncenin odak noktası ise "insanın her şeyin ölçüsü" olarak görülmesidir. Bu ölçünün altını da adalet, özgürlük, hoşgörü, insan hakları, etik ve ahlak gibi değerler beslemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Polybius, Cicero ve Seneca'nın devlete attıkları anlam ve bunun politik etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Alan yazın incelendiğinde çalışmanın konusu olan filozofların devlet anlayışlarına yönelik doğrudan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan çalışmanın verileri, söz konusu filozoflar üzerinde yazılmış eserler ve bu filozofların yazdığı eserler bağlamında toplanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bir nitel araştırma olup yazılı materyallerin analizinin yapıldığı doküman incelemesi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmanın öznesi olan filozofların devlete yönelik tanımlamaları ve devlete yükledikleri anlamlar toplanan veriler bağlamında analiz edilmekte ve karşılaştırılmaktadır. Çalışma, giriş ve dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde çalışmanın öznesi olan filozofların devlet düşüncesi ele alındığı için devlet kavramı genel anlamda açıklığa kavuşturulmuştur. İkinci bölümde, Roma devletinin kuruluş aşamaları ve yönetim şekilleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışmanın konusu olan filozoflar tanıtılıp onların devlete yönelik düşünceleri ayrı ayrı açıklanmıştır. Son bölümde, söz konusu filozofların devlete yönelik görüşleri karşılaştırılıp analize tabi tutulmuştur.

2. DEVLET KAVRAMI

Roma devletinin siyasi düşüncesinde ön plana çıkan üç filozofun devlete yönelik siyasi düşüncesine geçmeden önce kısaca devlet kavramının tanımlanması gerekmektedir. Fransız literatürüne göre devlet, "milletin hukuki kişilik kazanmış şeklidir ve etkili olarak yürürlükteki hukuki normlar sistemidir". Devlet, toplumsal örgütlenmenin en ileri ve en egemen şeklidir (Balci, 2022). J. J. Rousseau, Thomas Hobbes, John Locke gibi düşünürlerin ortaya attığı toplum sözleşmelerine göre devlet, bireylerin tek tek iradelerini teslim ettiği en yüce değer olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın odak noktasında devlet, hukuk ve egemenlik ile ilişkilendirilmiştir (Zabunoğlu, 2016). Platon'a göre devlet veya şehir devletleri (polis), yurttaşın bizzat katıldığı bir deneyim olarak bir düzendir. Ayrıca Yunanlılara has politik bir oluşum olan devlet, bireyin (yurttaşın) yararını gözetmek için meşrulaştırılmış, zor kullanma yetkisine sahip olmayan, belirli bir mekânda kurulmuş ve bağımsız bir cemaat oluşturmuş yurttaşlar topluluğu

olarak adlandırılmaktadır. Polis topluluğu (cemaati) kişinin yurttaş (*politeas*) olarak yaşayabileceği biricik sosyal alandı ve kişi doğuştan itibaren polislin doğal mensubudur (Platon, 2005:5-6). Olumlu anlamda verilen bu tanımlamalara rağmen bazı siyasi ideolojiler devlete olumlu anlam yüklememişlerdir. Anarşistler, devleti kötülüğün kaynağı olarak görüp insanların ondan kurtulması gerektiğinden söz etmişlerdir. Marksistlere göre devlet, adım adım toplum hayatından çıkarılması gereken bir olgudur. Marksistler, devletin olduğu yerde mutlak özgürlükten söz edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Sosyalistlere göre devlet eşitliğin sağlanması için gerekli bir araç olarak görülmekle birlikte devletin gücü dizginlenmelidir. Bu bakımdan sosyalist ideolojiye göre yerel yönetimlere ağırlık verilip onların özgürlük alanları genişletilmelidir. Sosyalistler ayrıca, devlet olgusuna sınıfsız toplum geliştirme açısından yaklaşmışlardır. Liberaller de bireyselliği ön plana alıp devlete karşı durmaktadır, muhafazakârlar ise kamu gücünün korunması için devlete ihtiyaç olduğuna inanmaktadır (Eroğul, 1990; Erol, 2020). Bu referanslara bakıldığı zaman devletin toplumsal alandaki yeri kaçınılmaz olduğu kadar, devletin toplumsal alana müdahalesinin ya kısıtlanması ya da tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik irade beyanları mevcuttur. Bu farklı ideolojilerden birini benimseyip devlet politikasını bu ideoloji üzerinden şekillendiren devletler vardır. Mesela faşist devlete Nazi Almanya'sı, sosyalist devlete Çin Halk Cumhuriyeti, liberal devlete Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneği verilebilir. Söz konusu farklı devletlerin hukuk sistemleri de ideolojilerine göre oluşturulmuştur. Fakat tüm bu ayrı görüş ve ideolojilere rağmen devlet bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, belirli bir nüfusu olan, zor kullanma tekeline sahip en büyük sosyal gruptur. Dolayısıyla insan toplumunda, etki derecesi az veya çok düzen ve nizamı koruyan bir güç vardır ki bu güç genelde devlet olmaktadır. Sonuç olarak söylenebilir ki devletin olmadığı yerde anarşi hâkim olmaktadır çünkü devlet kural ve düzen anlamına gelmektedir. Bu çalışmada da Roma siyasal düşüncesinde önemli yer tutan filozoflar devleti reddetmemekle birlikte devletlerin tabi olacakları kural ve kaidelerden söz etmişlerdir. Ayrıca söz konusu filozoflar devlet yönetiminde hukuk, akıl ve ahlak gibi değerleri de öncelmişlerdir.

3. ROMA'DA DEVLET TEŞEKÜLÜ

Yunanlılardan sonra Romalılar da kent devletlerinin ötesinde imparatorluk ve cumhuriyet yönetimleri kurmuşlardır. Bir efsaneye göre Roma, Remus ile Romulus adındaki iki kardeş tarafından kurulmuştur (Şenel, 2010). Romulus, gelecekte kurmayı düşündüğü kentin sınırlarını gösteren bir şerit çizmiştir. Romulus kardeşi Remus'u bu şeridi ihlal ettiği için öldürmüştür. Fakat Roma şehrinin, MÖ 8. yüzyılda Etrüskler tarafından Tiber Irmağının yakınlarındaki yedi tepe üzerinde kurulduğu rivayet edilmiştir (Kılıçbay, 1993). MÖ VII. yüzyılın sonlarına doğru Tiber Nehri'nin ağzına yaklaşık 20 mil mesafede konuşlanan ve Latin ve Sabin unsurların bir araya gelmesinden oluşan Roma şehri önce krallık, sonra cumhuriyet ve son olarak da imparatorluk olarak örgütlenmiştir. MÖ V. yüzyıldan itibaren cumhuriyetçi bir şehir devleti olarak ortaya çıkan Roma, Yunan polislerinden farklı olarak yayılcı bir politika izlemiştir. Roma devleti, askeri zaferlerle geniş bir coğrafyaya yayılmış ve buralardan elde edilen savaş ganimeti, vergi ve esir insan gücüyle yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşabilmek için gerekli olan maddi imkânlarla ulaşmıştır (Yalçın 1983). Roma siyasal düşüncesi Yunan siyasal düşüncesi ile karşılaştırıldığında, Roma'da önemli eserlerin verilmediği görülmektedir. Buna rağmen Roma devleti, yaptıkları devrim sayesinde (Rus devrimi dışında) bütün büyük devrimlerin içinde en çok referans gösterilen bir medeniyettir. Roma düşüncesi, modern siyasal düşüncüyü etkileyecek temel kurumsal ve kavramsal yapıyı oluşturup hukukun ilerlemesini sağlamıştır (Türk, 2011). Roma devleti, Yunan devletlerine kıyasla daha iyi kurum ve yasalar üzerine inşa edilmiştir. Bunun temel nedeni Romalıların askerlikteki cesaret ve disiplin bakımından Yunanlılardan üstün olmasıdır (Çevik, 2018).

Roma'nın tarihi dört dönemden geçmektedir. Krallık Öncesi Dönem (MÖ 753 öncesi), Krallık Dönemi (MÖ 753-509), Cumhuriyet Dönemi (MÖ 509-27), İmparatorluk Dönemidir (MÖ 27-İS 476) (Gözlü, 2022). Batı ve Doğu Akdeniz'de büyük bir medeniyet kuran Roma İmparatorluğu, MÖ 395'te başlayan Kavimler Göçünün etkisi ile doğu ve batı Roma olarak iki devlete bölünmüştür. Hun saldırıları ile zayıflayan Batı Roma İmparatorluğu MS 476'da Germanlerin (Cermen) saldırıları ile ortadan kaldırılmıştır (Baker, 2020). Batı Roma İmparatorluğu yıkılıp yerine German Krallığı kurulmuş daha sonra Ostrogotların ve Lombardların hâkimiyetinde doğan İtalya Krallığı MS VII. yüzyıldan itibaren farklı devletlerin egemenliğinde varlığını sürdürmüştür. İtalya, 1200'lü yıllarda oraya gelen "İtalikler" adındaki halktan oluşmuştur. İtaliklerin yerli halka karışmalarından "Latinler" (ovalılar) meydana gelmiştir. İtalya'ya Anadolu'dan gelen Etrüsklerin denizcilikte usta olduğu görülmektedir. Roma

cumhuriyet yönetiminde nüfusun %10'unu yönetici katman olan "Patriciler" (Aristokratlar ya da soylular) ile %90'ını oluşturan yönetilenler yani "Plepler" (Avam halk, sığıntı, clientes, yanaşma) oluşturmuştur. Plepler seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır fakat Populus Romanus'un (Roma halkı) içinde yer edinmemişlerdir. Tabii Roma'da köleler, sığıntılar ile vatandaşlardan oluşan toplumsal sınıflar da olmuştur (Şenel, 2010; Türk, 2011). MÖ IV. yüzyıldan itibaren patrici ve plep arasında hukuki eşitlik sağlanmış hatta iki sınıf arasında evlilik gibi münasebetlerle toplumsal kaynaşma meydana gelmiştir. Böylece tüm Roma halkı Populus Romanus'un içindeki yerini almıştır (Arsal, 1948). Sonrasında bunların hepsi bir araya gelerek soylular sınıfını meydana getirmişlerdir fakat soylular ile yoksullar arasında çatışmalar cumhuriyet döneminde devam etmiştir (Dinçkol, 2017)).

Cumhuriyet dönemi Roma'sı, modern yönetimin vazgeçilmez başvuru kaynağı olmuştur. Roma siyasal düşüncesi res publica (devlet/cumhuriyet) doğal hukuk (akıl), medeni hukuk ve karma anayasa kavramları üzerinden şekillenmiştir. Yunan'daki kent devletleri gibi Roma'da da Civitas tüm halkı altında tutan bir devlet yapısı öngörmüştür (Dinçkol, 2017). Roma'nın cumhuriyet dönemindeki başarılarının arka planında dönemin filozoflarının düşünceleri etkili olmuştur. Roma Cumhuriyetine dayanıklı bir temel oluşturmaya çalışan Cicero, imparatorluk döneminde yöneticilere toplumsal davranış kurallarını kazandırmaya çalışan Seneca ve Roma'nın başarısının sırrını açıklamak için "Tarihler" adlı çalışmayı kaleme alan Polybius gibi bu anlamda özgün eserler bırakmıştır. Bununla birlikte Cicero, Antik Yunan'ın siyaset ve tarih teorisini Roma'nın pratik aklı ile birleştirerek Yunan ve Roma arasında düşünsel köprü oluşturmuşlardır (Türk, 2011).

Calgacus, Roma medeniyetinin sınır tanımayan yayılcı (emperyal) politikasını aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

"Karşımızda korkunç bir düşman olan Romalılar vardır. Boyun eğsek de karşı dursak da zulümlerinden kurtulamıyoruz. Karada ve denizde bütün dünyayı ele geçirdiler. Romalılar düşmanı zenginse onunla para için, fakirse ün kazanmak için savaşır. Doğu, Batı hiç bir şey Romalıları yeterince memnun etmez. Onlardan başka hiçbir halk dünyayı ele geçirmek için bu kadar uğraşmamıştır. Romalılar eşkıyalığa, katillığe ve soygunculuğa "imparatorluk" adını vermiştir. Savaşlarla ıssız birer çöl haline getirdikleri yerler için konuşurken de "barış getirdik" derler." (Türk, 2011:171).

4. ROMALI ÜÇ FİLOZOFUN DEVLETE DAİR DÜŞÜNCELERİ

4.1. Polybius

Polybius (MÖ 200-120), Yunanistan'ın Megalopolis kentinde doğmuştur (Türk, 2011). Akha Birliği adlı Yunan kent devletleri grubunun atlı alayının komutanı olmuştur. Akha Birliği, Roma'nın Makedonya ile yaptığı savaşlarda Makedonya'yı desteklemiştir. Roma, MÖ 167'de Makedonya'yı yenince Polybius Yunanistan'daki Makedonya yanlısı olarak cezalandırılmış bin kişilik bir rehine grubu içinde İtalya'ya götürülmüştür. Sonrasında arkadaşı Scipio Afrikanus ile kendisini Roma aydınlarının içine atarak hem bir tarihçi hem de siyasal filozof olarak hayatına devam etmiştir. Polybius, Yunan düşüncesi ile Roma düşüncesi arasında ilişki kurarak iki düşünüş arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır (Şenel, 2010; Çevik, 2018). Polybius, Roma'da siyasete etki eden iç ve dış unsurları tespit edip buranın elit aileleri ile ilişkiye girerek Roma'nın küçük bir site devletinden büyük bir cumhuriyete dönüş politikasını anlamaya çalışmıştır. Polybius bu sayede kısa zamanda her kesimin güvenini kazanmıştır (Ebenstein, 2001).

Polybius'a göre Roma'nın kısa zamanda büyük bir güç haline gelmesinin arka planında Roma anayasası vardır. Bu tezini *Tarihler* isimli eserinde dile getirmiştir. Polybius en iyi anayasa yönetimini ortaya koymak için Platon ve Aristo'nun yönetimler sınıflandırılması görüşlerini özümsemiştir (Türk, 2011). Polybius, anayasaları krallık, aristokrasi ve demokrasi olarak tanımladıktan sonra bunlardan hangisinin yönetsel olarak iyi olacağı sorusuna "hiçbirisi" yanıtını verip bu üç anayasanın üçünden de türetilmiş anayasanın en iyi anayasa olduğunu söylemiştir. Polybius, üç anayasayı şu şekilde değerlendirmiştir. Krallık gönüllü olarak benimsenen şiddet ve korku yerine inandırmaya dayalı bir yönetim biçimi iken, aristokrasi iktidarın kişisel erdemlerine göre seçilmiş en adaletli ve akıllı kişilerin

elinde bulundurduğu yönetim biçimidir. Çoğunluk yönetimine dayalı yönetim biçimi de demokrasidir. Bunlar bozulunca despotluk, oligarşi ve oklokrasi ortaya çıkmaktadır. Polybius, Platon'dan ödünç olarak alınan yönetimlerin döngüsü (monarşi, krallık, aristokrasi, demokrasi ve tiranlığın vb. birbiri lehine dönüşümü) kuramına göre her siyasi yönetimin bozularak diğerine dönüştüğü düşüncesini benimsemiştir (Türk, 2011; Çevik, 2018). Yönetimlerin doğuş, gelişim ve ölüm aşamaları Polybius tarafından da kabul edilmiştir. O, yönetimlerin “doğum, büyüme ve çürüme” safhalarından söz etmiştir. Bu değerlendirme ile siyasi idareyi (bir yerde devleti) insan metabolizmasına benzetmiştir (Çevik, 2018). Polybius, yönetim biçimleri ve bunların sınıflandırılması konusunda Yunan siyasi düşüncesinin etkisinde kalmış fakat onlardan tek farkı Platon'un “yasadışı demokrasi” dediği şeye “oklokrasi” ya da “ayak takımının yönetimi” demiştir. Bu bakış açısı onun demokratik düzen yanlısı olmadığını göstermektedir (Şenel, 2010). Polybius'a göre monarşi, aristokrasi ve demokrasi kavramlarından her birisinin kendine göre olumlu yanları vardır. Devletler bu üç düzenden de beslenebilir fakat gerçek olan şu ki zamanla bu düzenler bozulabilmektedir. Polybius'a göre Roma'yı güçlü kılan şey, karma bir rejim oluşturmasıdır.

Devletin yönetimi, anayasa ile anayasa da yukarıda söz edilen yönetim şekillerine göre oluşturulmuştur. Polybius, Roma'nın Kartaca¹ karşısındaki başarısının nedenini bütün iktidarın senatonun elinde olmasına bağlamıştır. Bundan dolayı devlete dair tartışmaların en bilge kişilerce yapıldığını fakat Kartaca'da o dönemde halk egemenliği vardır dolayısıyla senato kararlarının halk tarafından verilen kararlardan daha etkili olduğunu anlatmak istemiştir (Türk, 2011). Polybius, *Tarihler/Histories* isimli kırk kitaptan oluşan yapıtlarında Kartaca savaşını konu etmiştir (Doğancı, 2014). Bu savaşta kendisinin de devletin yönetsel yapısına etkisi önemli olmuştur.

Aslına bakılırsa Polybius herhangi bir felsefe akımına bağlı değildir fakat Yunan filozoflarının fikirlerinden etkilenmiştir. Toplumsal, siyasi ve tarihsel düşüncesinin dayanak noktası insan toplumlarının doğması, gelişmesi ve yıkılmasına yönelik olmuştur. Polybius'a göre devletleri ayakta tutan en önemli kurum anayasadır. Roma başarısını anayasalara borçludur. Devletçe girilen her işte sonucun başarılı veya başarısız olmasının arka planında o devletin anayasası vardır. Polybius bir devletin başarı/başarısızlığını anayasaya bağlarken farklı devletlerin anayasalarını inceler ve bunları aynı zamanda yönetim biçimi olarak değerlendirmektedir (Şenel, 2010).

Polybius'a göre devletin kaynağı güçtür fakat bu güç devletin ortaya çıkması aşamasında etkin iken sonraki süreçte devlet akıl ile yönetilir. Toplumda en güçlüünün toplumun lideri olmasıyla devlet inşa edilir. Fakat devlet yönetimi kaba kuvvete dayanırsa tirani yönetim ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan devlet yönetimi en güçlülere değil; en tecrübeli ve akıllı kişilere verilirse monarşi ortaya çıkar. Polybius, monarşinin tiranlığa dönüşüp, tiranlığın yerini aristokrasinin almasını, onun oligarşiye dönüşmesini, çokluğun oligarşiye karşı ayaklanıp demokrasiyi kurmasını, demokrasinin ayak takımı yönetimi olan *oklokrasi* biçimi alacağını söylemiştir. Demokrasiler içinde bir grubun baskı kurması tekrar tiranlığa dönüşme ihtimali doğmaktadır. Bu kötüye gidiş toplum üzerinde öncekilerden daha kötü bir efendinin türemesine sebebiyet verecektir. Yani Polybius, tiranlıkla başlayan yönetim sürecinin yukarıda söz edilen aşamalardan geçerek yeniden tiranlığa dönüşen bir döngü olduğunu ifade etmiştir (Şenel, 2010).

Devletler, içten ve dıştan gelecek etkilerle yıkılmaktadır. Dıştan gelebilecek tehlikelerin yasası yoktur fakat içten gelen tehlikelerin yasaları vardır. Her devletin yasasındaki boşluk, zafiyetler o devletin yıkılma sebebidir. Bu anlamda Polybius, “demirin doğal olarak pasla dönüşmesi gibi, her anayasanın içinde onu içten içe kemiren kötülükler vardır” diyerek devletlerin yıkılmamasının geciktirilmesinin arka planında devletin üzerine kurulduğu güçlü bir yönetim vardır ki onun da anayasalar olduğunu sözlerine eklemiştir (Şenel, 2010). Roma devleti, konsüller monarşiyi, senato aristokrasiyi, halk meclisleri halkı temsil ettiği bir denge olmuştur. Bu denge yasa ve akıl ile kurulduğundan devletin ömrünü uzatabilmiştir. Polybius, siyaset incelemesinde kurumsal yaklaşımı ilk kullanan filozoflardandır (Ebenstein, 200). Zaten Roma siyasi düşüncesi Yunan düşüncesine göre felsefik görüşlerini daha bütüncül ve sistematik olarak ortaya koymuşlardır. Nitekim Aristo ve Platon siyasi kurumları toplumun iyiliğine hizmet eden araçlar olarak görmüş iken, Polybius devleti kurumsal birliğin oluşmasında bir araç olarak görmüştür (www.acikders.org.tr).

¹ İtalya'da merkezi birliği sağlayan Roma ilk olarak Batı Akdeniz'e genişlemiş ve burada Pön Savaşları olarak bilinen ve yüzyıldan fazla devam eden Batı Akdeniz hakimiyeti için verilen Roma-Kartaca Savaşları (MÖ 264-146) vuku bulmuştur (Rodgers, 2007).

Polybius'a göre Roma devletinin başarısı büyük bir coğrafyada elli üç yıl gibi kısa bir zamanda oluşturduğu askeri ve siyasi istikrarda gizlidir. Bu durumu Roma medeniyetinin kaderci anlayışı ve talihine (*τύχη*) bağlamıştır fakat Polybius devlet yönetiminin arka planındaki başarıyı akıl ve askeri yeteneklerde görmüştür. Dolayısıyla şans eseri kazanılmış bir başarı yoktur (Çevik, 2018).

4.2. Cicero

Marcus Tallius Cicero, MÖ 106'da Orta İtalya'daki Arpium kentinde doğmuştur. Rodos ve Magnesia'da (Manisa) felsefe, Atina'da hukuk öğrenmiştir. Akademia filozofu Antiokhos'dan Platon'un felsefesini, Stoacı filozoflardan doğal hukuk öğretisini öğrenmiştir. Siyasal çalışmalarına Roma'da avukatlık yaptığı sırada başlamıştır (Bahadır, 202; Türk, 2011; Şenel, 2010). Filozofun Yasalar Üzerine, Devlet Üzerine, Teselli, Akademyalıların Meseleleri, Tanrıların Tabiatı Üzerine ve En Yüksek İyi ve Kötü Üzerine gibi devlet, siyaset ve hukuk ilişkisini ele alan eserleri vardır (Bahadır, 2021).

Cicero'nun felsefesinin temelinde, Stoacı düşünceler yatmaktadır. Ona göre "göklerdeki sürekli değişim ve devrimler sırasında insan ırkının tohumunun atılacağı bir an gelmiştir. O zaman bu tohuma tanrısal bir armağan olarak ruh (akıl da denilmiştir) bağışlanmıştır". Burada ruh, ölümsüzlük ve "tanrı ile ortak yön" olarak telakki edilmiştir. Bu bakımdan devletin yöneticisi akıldır. Akıl sadece tanrıları ve insanları değil, doğayı, evreni de yöneten bir öznedir (Şenel, 2010). Cicero'ya göre "yasa yapılacak ve yapılmayacak olanı buyuran yüce akıldır. O doğanın gücüdür, o ruhtur, bilgenin aklısıdır, adaletli olanla olmayanın ölçüsüdür." (Cicero, Yasalar, I, VI).

Cicero, Roma illerinin Roma halkı tarafından akılla ve yasaların gözetiminde yönetilmelerinden yana olmuştur. Filozofun düşüncelerinin merkezinde Stoacı felsefenin izleri görülmektedir. Yani insanların eşit olduğu ve insanın her şeyin ölçüsü olarak kabul edilip onun mutluluğunun her şeyin üstünde olduğuna yönelik bir inanç vardır. Cicero'ya göre bütün siyasal katmanların uyumlu birliğinin sağlanması ve cumhuriyeti oluşturan vatandaşların uyumlu birlikteliği siyasal toplum ve devletin korunmasında temel etkenlerdir. *Res publica*'nın (kamusal işler) devamını sağlamasının arka planında da bu etkenler vardır (Türk, 2011). Cicero, *res publica*'yı ortak iyiye hasredilmiş bir rejim olarak değerlendirerek, "*res publica, res populi*" ifadesi ile devleti halkın işi olarak açıklamıştır. İyi insan iyi bir vatandaşdır bu da beraberinde erdeme dayalı ortak iyiye hizmet etmektedir (Dinçkol, 2017).

Cicero, "Devlet Üzerine" adlı eserinde iyi site, iyi yurttaş, kamu görevi, siyasal toplum ve yasa arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Filozof, devlet ve cumhuriyet birleşince oluşan *res publica* ile siyasal ahlaki düşüncesinin merkezine koymaktadır. Sonuç olarak bu, hukuki ve ahlaki terimlerle bezenmiş bir siyasettir (Türk, 2011). Cicero, "Devlet Üzerine" eserinde, diyalogun asıl konuşmacısı Scipio Aemilianus aktif siyasette rol alan diğer konuşmacılarla siyasi tecrübesine dayanan tarihsel bir kuram ortaya atmıştır. Bu kuram, Scipio'nun Yunan filozofu Polybius'un "Tarih" eserinde "Roma'nın gelmiş geçmiş en ideal devlet modeline sahip olduğu" düşüncesi üzerinde şekillenmiştir. Platon'da ütöpik devletin idealleştirilmesi şeklinde sonuçlanan bu düşünce, Cicero tarafından siyasi yönetimlerin üç temel yetersizliği olarak kabul edilmiştir. Bunlar tiranlık, oligarşi ve demokrasidir. Bu rejimler kendi içlerinde yetersiz olup bozulmaya meyillidirler (Cicero, 2018). Birinci kitapta belirtilen bozulmuş rejimlere açıklık getirmek gerekirse, Platon'a göre tek kişinin adil yönetimi olan monarşi bozulunca tiranlık; bir grubun adil yönetimi olan aristokrasi bozulunca oligarşi; çoğunluğun adil yönetimi olan politea bozulunca demokrasi oluşmaktadır (Erol, 2020). Cicero, ikinci kitabında Roma devletinin başarısının devlet yönetiminin Tanrı istencine göre yapılmasında bulmuştur. Zira Romulus'un kardeşini devletin bekası için öldürmesi bu temelde değerlendirilmiştir. Üçüncü kitabında adalet ve adaletsizliğin devlet için yararlılığı/yararsızlığı üzerinde durarak Roma devletinin aşırı yayılmacı politikasını adaletsizlik olarak değerlendirmiştir (Cicero, 2018).

Cicero'nun, "Yasalar Üzerine" adlı eseri, Platon'un "Devlet" eserinin devamı gibi görülmüştür. Cicero, Yasalar Üzerine adlı eserinde en iyi devletin hukuk devleti olma yönüne vurgu yapmıştır. Cicero, hukuk öğretisini On İki Lavha kanunlarından değil felsefenin derinliğinde aramaktadır. Bu anlamda en sağlam yasanın doğa yasaları olduğunu söyler. Filozofa göre insan Tanrı tarafından en güzel şekilde yaratılmıştır. Tanrı insana akıl vererek onu kendisine benzetmiştir bu aslında Tanrı ile insan arasındaki ortak noktadır. Bu nokta yasa ve hukuk bağı üzerinde kurulan devletin buyruklarına boyun eğmeyi gerektirmiştir. Tanrılarla paylaşılan yapı olarak doğa, insanoğlu için en iyi ve yararlı entitelerin (şeylerin) kaynağı ve doğru yaşam rehberidir. Bu yüzden kişi veya insan, uymak zorunda olduğu yasaları görmek

isterse gökyüzünü temaşa etmelidir (Cicero, 2016:17-35). Böylece Cicero, devletin doğa ve Tanrısal yasalara göre yönetilmesinin en iyi yönetim olduğunu iddia etmiştir. Cicero, “devlet işlerinde hiç bir zaman inandırabileceğinden fazlasına girişmeyeceksin ve bir deliyi yıkarken bağırmasına kulak vermeyeceksin” diyerek bu iki kuralın devlet yönetiminde önemli olduğunu vurgulamıştır. Politika sanatının özü, zamanın kişi veya gruba bahş ettiği olanaklardan yararlanmaktır (Bouthoul, 2014). Cicero böylece devlet yönetiminde mutlak egemenliğin tesisi sağlanır ve yolsuzluğun önü alınmış olur.

Cicero devlet ile halkı birleştirirken devlet ile yönetimi ayırtmaktadır. Bu her iki düşünce, devlet ve yurttaş ilişkisi üzerine Batı siyasal düşüncesini derinden etkilemiştir. Cicero, devleti sahiplik ilişkisinin konusu olan bir *res* (mülkiyet-şey) olarak düşünmesi ve mülkiyet metaforuna başvurması siyasal açıdan önemlidir. Cicero’ya göre halk rastgele bir yığın değil belirli amaçlarla bir araya gelmiş ahlaki ve hukuki bir topluluktur. Dolayısıyla halk kamusaldır ve devlet demektir. Toplumun ayrıştırılması cumhuriyetin ortadan kaldırılması demektir. Bu anlamda cumhuriyete eşit olan devlet hukuk bağı ile birbirine bağlı erdemli yurttaşların bir arada yaşaması üzerine kurulu halkın ortak çıkarına dayanmaktadır. Bu bakımdan devlet halkın örgütlü şekli olarak değerlendirilmiştir (Türk, 2011; Çuhadar, 2007).

Cicero’ya göre devlet işlerinde görev almak vatanseverliktir. Ayrıca Cicero’ya göre dünyada hiçbir şey devletten daha değerli değildir, hatta devlete yaşamın kendisinden bile daha fazla değer verir, vatanın esenliğini devletin esenliğine bağlı gördüğünden, vatanın devlet eliyle korunmasını soylu bir iş sayması şaşırtıcı değildir (Çevik, 2018). Cicero’nun “gerçek bir devletin doğruluk sevgisi ve toplumun çıkarlarının bir araya getirildiği bireyler topluluğudur” şeklindeki devlet tanımına karşı çıkan Aziz Augustine’ye göre gerçek devletin Hz. İsa’nın sevgisine bağlı bir devlet olduğunu söylemiştir (Schultz ve Tannenbaum 2008).

Cicero’ya göre devlet salt çıkarlar ve ortak amaçlar üzerine değil en önemlisi devlet hukuk kuralları üzerinde bina edilmiştir. Bu düşünce, Cicero’nun siyaset felsefesinin özünü teşkil etmektedir. Devletin yönetimi de adalet, bilgelik, yiğitlik ve ölçülülük gibi erdemlerle Stoacı bir düşünceye sahip olduğunu göstermiştir (Türk, 2011). Devletin amacı toplumun mutluluğu olmalıdır aslında bu görüşlerin hepsi Sofist ve Stoa akımlarının ortak düşünceleri olarak kabul edilebilmektedir.

Cicero’ya göre devlet insanların bir arada yaşama ve birbirine olan bağımlılığın sonucu olarak ortaya çıkmış tabii bir vakiydir. Bu nedenle dağınık ve göçebe yaşayan kalabalığın birleşmesi ile devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletler yasalar ve ortak akıl ile yönetilmelidir (Çuhadar, 2007).

Cicero’ya göre devlet en iyi şekilde akıl ile özgürlüğün kesiştiği noktada yönetilebilir. Özgürlüğün olmadığı bir alanda siyaset yapmak ve bu siyasete bağlı devlet yönetiminde bulunmak zevk vermeyen anlamsız bir uğraştır. Örneğin Caesar’ın Roma’nın devlet otoritesinden onay almadan, kendi başına hareket etmesini “ahlaki doğruluktan” (*honestas*) yoksun olmasına bağlar, zira ona göre Caesar her şeyi “kendi saygınlığı” için (*dignitatis causa*) yapıyorsa da erdem olmadığı yerde saygınlık da yoktur (Çevik, 2018).

Cicero *De Re Publica*’nın beşinci kitabında devlet adamının görevinde başarılı olabilmesinin şartını teorik bilgiye de sahip olmasına bağlamıştır. Dolayısıyla devlet adamı, adaleti ve yasaları bilmeye istekli olacak, mali kaynaklarına çok dikkat edecek, buna karşın zamanını yasama ve okuma yazma ile tüketmeyecek, bu sayede devleti doğru bir şekilde yönetebilecektir (Çevik, 2018). Sonuç olarak Cicero’ya göre toplumları bir arada tutan en önemli olgu yasalardır. Yasalar aynı zamanda eşitliği de sağlamaktadır. Bunun yaratıcısı da evrensel akıl diğer bir deyişle Tanrısal akıldır. Devletler için gereken yasa da yukarıda söz edilen doğa yasasıdır (Bahadır, 2021). Sonuçta Cicero, doğal yasa ile doğru aklı harmanlandırarak bir siyasal düşüncenin oluşmasını sağlamıştır.

4.3. Seneca

Lucius Seneca (MÖ 4-İS 65) İspanya’nın Kordoba eyaletinde doğmuştur (Türk, 2011). Aydın bir babanın oğlu olan Seneca, bir felsefeci ve hatip olarak iyi şartlarda yetiştirilmiştir. Seneca’da Stoacı felsefeden etkilenip bunun yanında politika ile uğraşmama ve mülkiyet karşıtı olma yönü ile Kyniklerden etkilenmiştir. Seneca, Roma imparatoru Neron’un hocalığını da yapmıştır (Şenel, 2010:217). Seneca’nın *Kamu İşlerinden uzak Durma, Ruhsal Dinginlik Üzerine, Lucilius’a Mektuplar, Octavia, Merhamet Üzerine* adlı eserleri vardır (Türk, 2011). Seneca cesaret, akıl, ölçülülük ve adalet erdemlerinin kendisinde ihtiva eden insanı bilge insan olarak tanımlamıştır. Bilge insanın da devlet işlerini yürütmek için uygun olduğunu söylemiştir. Aslında kendisi bu göreve uygundu fakat devlet işlerinden sıkılınca

kendisini felsefeye vermiştir. Çünkü Seneca'nın yaşamında felsefenin olması zorunluluk teşkil etmiştir (Selen, 2014).

Seneca, politikadan çok ahlak üzerinde durmuş ve Stoacı düşüncesinin ahlak felsefesine önem vermiştir. Seneca'nın en önemli özelliği toplumsal sınıf ayrımlarına ve mülkiyete karşı olmasıdır. Seneca sınırlı devlet müdahalesinden yana olmuştur. Ona göre insanlar doğa durumunda iken mutlu, eşit ve temiz yürekli yaşadıklarını fakat insanlar devlet yönetimi altına girdiklerinde ise yukarıda sayılan insan hayatında olumlu olan hususları kaybetmişlerdir. Bu bakımdan temel felsefesi devletin kısmen olmaması üzerine bina edilmiştir. Özellikle Yunan felsefesindeki "bilge kral" anlayışına karşı çıkıp bilgelerin işinin sadece felsefe olduğunun altını çizmiştir. Seneca gibi stoacılara göre akıl veya mantık, felsefe denilen bahçenin etrafını çeviren bir çit gibidir. Stoa felsefesi iyi, erdem, mutluluk, bilgelik üzerine inşa edilmiştir. Ahlakın temel kavramları ödev ahlakı ile yüceltilmiş; güçlü devlet, evrensel hukuk, iyi yurttaş bilinci felsefenin konuları haline gelmiştir (Avcı, 2018).

Seneca'ya göre "iki devlet vardır, birisi kamusal olan, diğeri de belirli bir gruba ait olan devlettir". Birinci devlet, sınırları güneş ile ölçülen ve tüm yurttaşları kapsayan devlettir. İkincisi bireyin içinde yaşadığı koşullara bağlı oluşan devlettir (Şenel, 2010:219). Birincisi kamusal olana yani herkese yönelik olan, ikincisi ise sadece belirli bir sınıfa, gruba veya imtiyazlı bir kesime hitap eden devlettir.

Seneca'nın siyasal düşüncesinde insan iradesinin kaynağı Tanrı'dır dolayısıyla Tanrıdan alınan bu iradenin devlet yönetiminde esas alınması gerekmektedir. Seneca'ya göre ister yönetici ve isterse normal bir vatandaş olsun duyguların frenlenmesi ve aklın ön plana çıkartılması önem taşımaktadır. Bilge kişi ipleri eline alıp duygularını dengeleyen kimsedir (Avcı, 2018).

Seneca, Stoacı felsefeyi kuran Zenon'un "bir engel olmazsa" bilgenin devlet işlerine karışması kuralını koyduğunu söylemiştir. Amaç bilgenin topluma yararlı olmasıdır. Ama eğer var olan devlet kendine yardım edilemeyecek ve yanlış yoldan döndürülemez kadar kötülöklere batmış ise ne olacaktır? Bu durumda bilgenin çabaları yetersiz kalacağı gibi bilge bataklığa sürüklenip felsefeden uzak kalacaktır. Bu anlamda, bilgenin felsefe ile uğraşması ve bu yolla insanlara yararlı olması daha mantıklıdır (Şenel, 2010). Stoa felsefesi, kararlılık, metanet, göreve bağlılık ve zevklerin çekiciliğinden kurtulmak gibi erdemleri öğretisinin merkezine almıştır. Bunun yanında bireyin kendine yeterliliği mutluluğu temel amaç görülmüştür. Seneca'da bu felsefi düşünüş üzerinden toplumsal ve siyasal meseleleri ahlak ile incelemiştir. Seneca, "Lucilius'a Mektuplar" adlı eserinde Antik Yunan düşüncesinde yer alan Altın Çağ mitosuna göndermede bulunarak, insanların devletleşme öncesi doğal toplumsal durumda eşit, özgür, yalın ve mutlu yaşadıklarını öne sürmüştür. İnsanlar bu ortamdan çıktıktan sonra yapabilecekleri tek şey özel mülkiyet ve kölelik gibi kurumların içinde doğruluğu sağlama çabasıdır. Yönetimsel bakımında en önemli yönetim monarşi olarak kabul edilmiştir (Türk, 2011).

Seneca'ya göre devlet merhamet üzerinde yönetilmelidir fakat bu merhamet acıma ile affetme değil aklın kullanılmasıdır. Devlet yönetiminde kral ile tiran farkını açıklayan Seneca, tiranın vahşice zevklerine yenik düştüğünü, kralların ise zorunluluk ve akıl ile iktidarlarını koruduğunu söylemiştir. Seneca, bilge kişinin devlet yönetimine girmesini, bundan ödün vermemesi gerektiğini ifade etmiştir (Türk, 2011). Cicero gibi Seneca'ya göre de dört erdem vardır. Bunlar ölçülülük, cesaret ile acılara katlanma, adalet ve ileri görüşlölüktür. Bunlar erdemliliğin ana temalarıdır (Avcı, 2018).

5. KARŞILAŞTIRMA VE ANALİZ

Bu çalışmanın konusu olan Roma siyasal düşüncesinin önde gelen isimlerinin ortak noktası, Yunan düşünce sistemindeki site devletlerinin toplumun eşitliği prensiplerini geliştirerek devleti karma anayasa ya da karma yönetim ile idare edip toplumsal dengenin sağlanmasıdır. Akıl, hukuk, erdem, etik ve ahlak kurallarının devlet yönetiminde öne çıkararak devlet yönetimi esas alınmıştır. Polybius'a göre Romalıların, kısa süre içinde güçlü ve geniş alana yayılan bir devlet kurmasının nedeni Roma toplumunun gelenek, kurum ve yönetim anlayışının yanında karma anayasaları etkili olmuştur. Bu yönetim anlayışı aklın önderliğinde yürütülmüştür. Polybius'a göre bir devletin güçlü olmasının arkasında o devletin sahip olduğu anayasa veya hukuk sistemi vardır. Bu hukuk sisteminin demokratik veya otoriter olması devletin ömrünü de belirlemektedir. Bu anayasa sistemi de devlet yönetiminin krallık, aristokrasi veya demokrasi olmasına göre değil aslında bu üç yönetimden birer parça olarak karma yönetimin sonucu olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan krallıkta devletin tek elden yönetilmesi, aristokrasi de iktidarın soylu veya

elit bir kesimin elinde olması (Max Weber'in deyimi ile geleneksel otoritenin olması) ve son olarak halkın yönetimine dayalı demokrasi gibi üç yönetim modeli farklı jargonlarla ortaya çıkıp ortak tabanda birleşerek güçlü bir anayasa modeli oluşturacaktır. Aynı şekilde farklı yönetim anlayışlarının olumlu ve olumsuz (ya da bozulmuş halleri: despotluk, oligarşi ve oklokrasi) yönleri ile karşılaştırılması bunların birbirlerini tamamlamasını da beraberinde getirecektir. Polybius'a göre yönetimler de insanlar gibi doğar, büyür ve ölür. Dolayısıyla bu formül devletler içinde geçerlidir. Bir devlet çok kötü koşullarda kurulur ve tarihsel süreç içinde bu devlet ekonomik ve politik olarak gelişimini zirveye taşıyabilir. Fakat gerek yönetsel erkin başarısızlıkları ve gerekse o devleti var eden şartların ortadan kalkması sonucu devlet yıkılabilmektedir. Bu yıkılmanın arka planındaki en önemli sebeplerden birisi de devleti yönetenlerin hukuka bağlılığını kaybetmesidir. Nitekim Polybius, devleti ayakta tutan temel unsurun hukuk olduğundan söz etmiştir. Polybius demokrasi yönetiminde herkesin yönetimi ve dolayısıyla yönetme bilgi ve becerileri olmayanların ("ayak takımı veya oklokrasi" demiş) da yönetime gelmesi devletin yıkılmasının nedenlerinden saymaktadır. Bu durumda demokratik yönetimlerde halk iradesini liyakatli bir güce teslim ettiğinde devlet devamını sürdürebilmektedir. Polybius, Roma'nın Kartaca ile yaptığı savaşta başarısının arkasında güç, halk egemenliği değil de senatonun kanun ışığında hızlı verdiği karar olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda, Polybius, devlet yönetiminde çok başlılığın zararlarını anlatmaya çalışıp bir kişi veya grubun verdiği kararların daha etkili olduğunu dile getirmiştir. Yusuf Has Hacib'in dediği "*devlet kılıç ile kurulur fakat kalem ile idare edilir*". Polybius da Hacib'in felsefesinin bir benzeri olarak düşünebileceğimiz devlet yönetiminin akıl ile yapılabileceğini vurgulamıştır. Savaşçılar devleti kurarlar ama bu devlet ilim, akıl, tecrübe ile yönetilmelidir. Devletleri yıkan dış nedenler değildir iç nedenlerdir. Bunun temel sebebi içte ustaca oluşturulmuş ve yapılandırılmış bir hukuk sisteminin olmamasıdır. Bir devlet güçlü bir hukuk ve rasyonel bir yapıya sahipse dıştan gelebilecek tehlikelere karşı kendisini savunabilir. Polybius bunun nedenini de akıl ve sarsılmaz hukuk veya bu hukuku çevreleyen anayasada görmüştür.

Cicero'nun devlet anlayışında, Tanrı'nın insana verdiği ruh sonucu açığa çıkan akıl mevcuttur. Devlet hangi rejim veya yönetsel yapı üzerinde kurulmuşsa kurulsun bu önemli değildir. Önemli olan o devletin devamlılığı sağlayacak yöneticilerin becerilerine sahip olmasıdır. Cicero, Stoa felsefesinin bir gereği olarak tüm dünyevi edimlerin merkezine insanı koymuştur. Bu bakımdan "her şeyin ölçüsü insandır" diyerek insanın doğadaki her şeye hükmetmesinin arkasında akıl ve rasyonalitenin olduğunu vurgulamıştır. Akıl Tanrı tarafından insana verilerek insanın tabiata hükmetmesi sağlanmıştır. Yasalar da akıl sayesinde oluşturulduğu gibi doğru/yanlış, iyi/kötü, adaletli/adaletsiz arasındaki diyalektik de akıl sayesinde birbirinden ayrılmaktadır. Akıl sahibi olanlar devletleri de iyi yönetebilmektedir. Dolayısıyla Cicero devlete yönelik görüşleri Yunan ve dolayısıyla Platon'un siyaset felsefesindeki "bilge kral" görüşünü düşündürmüştür. Cicero, böylece devlet ancak akılla yönetilirse tüm kurumların uyumu sağlandığı gibi devletin devamının sürdürüleceğini dile getirilmiştir. Cicero'ya göre halk belirli amaçlarla bir araya gelmiş sosyal bir grup olarak ahlaki ve hukuki varlık göstererek bir arada yaşamının koşullarını oluşturmuştur. Dolayısıyla halkı ayırıştırmak devleti yıkmakla eş anlamlı olduğu vurgulanmıştır. Bu bakımdan Cicero'ya göre devlet yeryüzündeki her şeyden kıymetli olduğu için insanların Tanrıdan sonra devlete hizmet etmesi zorunluluktur. Devletin güvende olması halkın güvende olmasına eşdeğer olarak görülmüştür. Bu güven, halkın devlete hizmet etmesi ve ona duyduğu sevgi ile ölçülmektedir. Çünkü halk devlete karşı olan görevlerini yerine getirirken aslında kendisini güvene almaktadır. Nihayetinde Cicero'nun yücelttiği devletin temelinde adalet, bilgelik, yiğitlik ve ölçülülüğe dayalı bir hukuk sistemi olduğu vurgulanmıştır. Bu hukuk sistemi de insanların bir arada yaşamasını sağlarken aslında itaat edilen bir devlet yaratmıştır. Sonuçta Cicero'da devleti insanların mutluluğu için gerekli bir aygıt görmekle birlikte bu devletin de yasalara bağlı kalarak söz konusu misyonunu yürütebileceğini açıklamaya çalışmıştır. Cicero, devlete verdiği kutsiyetin arka planında halk vardır nitekim devlet ortak fayda ve hukuki bağlarla bir araya gelmiş insanlar topluluğudur. Bu bakımdan devlet doğru akıl üzerinde ve kamusal çıkarların üzerinde oluşturulmuş bir yapı olarak görülmüştür.

Seneca ise diğer iki filozoftan farklı olarak devletin olmadığı bir doğa durumundan yana tavır sergilemiştir. Çünkü devlet öncesi dönemlerde insanlar özgür, eşit ve mutlu yaşamışlardır. Seneca ayrıca ahlakın önemine vurgu yapıp sınıf ilişkilerinin ve mülkiyetin olmaması durumunda insanın mutlu ve özgür olduğunu felsefesinin merkezine almıştır. Seneca, Yunan siyasal düşüncesindeki "bilge kral" anlayışına karşı çıkıp bilgelerin görevinin devlet yönetmek değil felsefe yapmak olduğunu dile

getirmiştir. Seneca'nın devlet anlayışını şekillendiren diğer bir unsur ise devletin iki yönlü olduğudur. Birincisi, devlet herkesi kapsar veya herkese adalet, özgürlük, ceza vb. hususlarda tüm vatandaşlara eşit davranır. İkincisi, sadece belirli kesimlerin hizmetinde ve çıkarlarını gözetir. Seneca ikinci devlet şekline mesafeli davranmıştır. İnsan iradesinin kaynağı Tanrıdır ve dolayısıyla insan devleti yönetecekse bu iradeye göre davranmalıdır. Doğal olarak bu iradenin temel birleşenleri adalet, eşitlik, özgürlük, hak ve hukuktur. Dolayısıyla devletin yönetiminde bu kavramların birleşmesi de mümkün değildir. Çünkü insanlar devlet düzeninde (doğa durumundan farklı olarak) kendisine verilen nimetlerle yetinmeyip daha fazla kazanmanın derdine düştüğünde toplumsal eşitsizlik ortaya çıkmaktadır.

Polybius da krallığı, aristokrasi ve demokrasiyi harmanlayarak iyi bir devlet yönetimi oluşturulabileceğinden söz etmiştir. Seneca'ya göre ister yöneten isterse yönetilen olsun en önemli mesele duyguların frenlenmesi ve aklın ön plana çıkarılmasıdır. Dolayısıyla devlet yönetimine duygular karıştırıldığında yozlaşma başlar. Polybius, devlet yönetim şekillerinin bozulmasını engelleyen yegâne unsurun anayasalar olduğunu dile getirmiştir. Seneca, devlet yönetiminde kontrolün önemli olduğunu dile getirmiştir. Seneca ayrıca toplumsal meselelerde Cicero gibi ahlakın ön plana sürülmesini salık vermiştir. Bu haslet ile doğal toplumda olduğu gibi kimse kimseyi sömüremeyecektir. Seneca, akıl ile merhamet dengesi korunarak devlet yönetiminde başarı sağlanabileceğini ifade etmiştir. Seneca da Cicero gibi devlet yönetiminde adalet, ölçü, hoşgörü gibi erdemlerin olması gerektiğinden söz etmiştir. Polybius'a göre devletleri iyi yönetip onları yüzyıllarca ayakta tutan temel etmen anayasalardır. Roma toplumunda aklın öncülüğünde oluşturulan anayasanın yanında gelenek, kural ve kültür de devletin iyi yönetiminde önemli etkenler olmuştur. Buna karşılık Cicero'ya göre devlet olgusunun uzun süre yaşamasının arka planında rasyonel ölçütlerin esas alınması vardır. Her şeyin ölçüsü insan olduğuna göre insan kendisini yönetmek için bir takım kuralları akıl ile koymalıdır. Akıl ile yapılandırılan kurallar makro düzeyde devlet olgusunun devamını sağlamıştır. Demek ki devlet rasyonel kurallar üzerinde inşa edilmiş sosyal bir kurumdur. Devlet toplumların yaşamında önem arz etmektedir ve devlete herkesin hizmet etmesi gerekmektedir. Devletin olmadığı yerde rasyonel kurallar yoktur ve bunun sonucunda da anarşi durumu oluşmaktadır. Seneca ise devletin herkesi ve tüm toplumsal kademeleri kapsamaması gerektiğinden söz etmiştir. Bu bakımdan özgürlük, adalet, eşitlik gibi kavramlar da Tanrısal iradede toplumsal alana yansımıştır. Çünkü devlet düzeni, duygulardan sıyrılarak Tanrı tarafından konulmuş kurallarla sağlanmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın öznesi olan üç filozofun devlete yönelik düşünceleri bir araya getirildiğinde aşağıdaki tespitlere varılmıştır. Polybius'a göre, devletlerin de insanlar gibi bir ömrü vardır. Devletler doğar, büyür ve ölürler. Fakat devletlerin anayasalar bağlamında yönetilmesi ölümü geciktirir. Bunun ölçüsü halk adına senatoların karar vermesidir. Dolayısıyla, Polybius'un devlete atfettiği temel anlam, devletin bağlı olduğu yasal ve anayasal kurallardır. Filozof, bunlara bağlı olmayan devletlerin uzun süre ayakta kalmayacağına inanmıştır. Aynı şekilde, Polybius'a göre Roma'nın kısa zamanda büyük bir devlet haline gelmesinin arka planında anayasaların rolü vardır. Polybius'a göre devletlerin gelişim aşamaları vardır bu aşamaların herhangi birisinde hukuka bağlılık zayıflanırsa devlet yıkılmaya yüz tutar. Polybius son olarak devlet yönetiminde çok başlılığın değil bir kişi veya grubun yönetiminin devletin geleceği için daha güvenilir olacağını ifade etmiştir. Cicero, devletin akıl ve yasalarla yönetilmesine yönelik belirleme bulunmuştur. Bunun yanında Cicero, devletin yönetiminde herkesin değil akıllı ve liyakatli olanların getirilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Aksi takdirde kendi deyimi ile "ayak takımının" yönetimi devlet için tehlike oluşturacaktır. Ayrıca Cicero'ya göre devletin ayakta kalmasında o devleti oluşturan yurttaşların birliği de etkili olmaktadır. Cicero'nun siyaset felsefine göre güçlü bir devletin temelinde yatan temel unsurlar: bilinçli yurttaşlar, bilinçli toplum, kamu görevine bağlılık ve siyasal toplumun birliği, yasaların önceliği vardır. Devletlerin arka planındaki en önemli unsurlardan birisi de devletin hukuk ile yönetilmesidir. Bu hukuk, doğal hukuktur ki insanın doğası doğal yasalara uyumludur. Cicero, devlet yönetiminde duygusallığın yeri olmadığını belirtmiş ve kararların alınmasında tarafsızlığın önemine vurgu yapmıştır. Cicero, devlet ile halkı bir tutar fakat devlet ile yönetimi birbirinden

ayırmaktadır. Filozof burada devletin ve dolayısıyla halkın kalıcılığına, yönetim veya hükümetlerin geçiciliğine dikkati çekmiştir. Çünkü, devlet rastgele değil belirli hukuksal kural ve amaçlarla bir araya gelmiş sosyal ve siyasal bir gruptur. Dolayısıyla bir devleti oluşturan vatandaşların birbirlerine düşürülmesi devletin yıkılmasına delalet edecektir. Bunun önüne geçmek için devletin hukuk ve erdeme bağlı yöneticilerce yönetilmesi gerekmektedir. Bu düşünceleriyle Cicero, devleti/halkı her şeyin üstünde görmektedir. Bunun şartı devletin akıl ve bilgelik ile hukukun gözetiminde yönetilmesidir. Seneca, devlet yönetiminde ahlakın ön planda tutulması gerektiğinden söz etmiştir. Çünkü insanın doğal durumdaki gibi özgür olması devlet tarafından kısıtlanmaktadır. Yani devletin tamamen değil kısmen toplum hayatında etkili olmasından söz edilmiştir. Seneca, sınırlı devlette Stoa felsefesinin temel prensipleri olan erdem, mutluluk ve bilgelik kurumsallaşmasının gereğine vurgu yapmıştır. Filozof, devletin tüm toplumu kuşatan ayrımcılığa yer vermeyen bir hüviyete sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. İnsan iradesinin kaynağı Tanrı olduğuna göre devlet yönetiminin de Tanrı iradesi bağlamında yürütülmesi gerekmektedir. Seneca da diğer iki filozof gibi devlet yönetiminde akıl, hukuk gibi erdemlerin ön plana çıkartılmasından yana olmuştur. Seneca, devlet yönetiminde duyguya yer verilmemesi gerektiğini açıklamış bunun yanında devlet yönetiminde göreve bağlılık, kararlılık, zevklerin bastırılması gibi hususları felsefesinin orijinine oturtmuştur. Böylece devlet yönetiminde, yurttaşın mutluluğu esas alınmıştır. Filozof, devletleşme ile bireyin elinden alınan özgürlüğü yurttaşın mutlu bir birey olarak tekrar kazanılabileceğine inanmıştır. Seneca, devletin akıl dairesinde merhametle yönetilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Sonuç olarak, çalışmada araştırılan üç filozofun devlete yönelik düşünceleri, küçük nüans farkları dışında, birbirine benzemiştir. Üç filozofun devlete yönelik düşüncesinde, akıl, yasa, adalet, erdemlilik gibi değerler ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan devlet kesinlikle reddedilen bir entite olmadığı gibi ilahlaştırılan bir tabu da değildir. Tüm çalışmada anlaşıldığı kadarı ile “devletin insan için olduğu” veya devletin “insanın hizmetinde olan bir araç” olduğu görüşü hâkim olmuştur.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulmuştur.*

KAYNAKLAR

- Arsal, S.M. (1948). Umumi Hukuk Tarihi. Üçüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Avcı, M. (2018). Seneca etiğinde bilgi, erdem ve mutluluk ilişkisi. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 10, 67-76.
- Bahadır, E.M. (2021). Zenon'dan cicero'ya doğal yasa anlayışı. ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 41-54.
- Baker S. (2020). Eski roma: Bir imparatorluğun yükselişi ve çöküşü. (E. Duru, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Balcı, E. (2022). Türkiye'de eğitim politikaları (1923-1980). Birinci Cilt, 2. Basım, Pegem Akademi Yayınları.
- Bouthoul, G. (2014). Politika sanatı. (S. Eyupoğlu ve V. Günyol Çev.). Çan Yayınları.
- Can, N. (2019). Siyaset Felsefesi. Elis Yayınları.
- Cicero, (2016). Yasalar üzerine. Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi, (C. C. Çevik, Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Cicero, (2018). Devlet üzerine. İkinci Baskı, Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi, (C. C. Çevik Çev.). İthaki Yayınları.
- Çevik, C.C. (2018). Roma'nın cumhuriyet döneminde siyaset ve felsefe ilişkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çuhadar, C. (2007). Bazı filozofların düşüncesinde devlet kavramı. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(2), 111-129.
- Diñçkol, B. (2017). Atina demokrasısından roma cumhuriyetine: Demostan populus romanusa. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(3), 751-765.
- Doğancı, K. (2014). Polybius'un tarih anlayışı ve tarih yazım yöntemi üzerine. International Journal of Human Sciences, 11(2), 1167-1180.
- Ebenstein, W. (2001). Siyasi felsefenin büyük düşünürleri. (İ. Özel, Çev.). Şule Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). Devlet nedir?. Birinci Baskı, İmge Yayınları.
- Erol, A. (2020). Bir deifikasyon öyküsü: modern devlet. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Gewirth, A. (1969). Introduction: political philosophy. (A. Keskin, Çev.). Political Philosophy, London: The Macmillan. (Bu eser, Ahmet Kesgin tarafından "Siyaset Felsefesi" başlığı ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:1(2011) sayısında tercüme edilip yayımlanmıştır.
- Gözlü, A. (2022). Populus romanus bağlamında aristokratik roma cumhuriyeti. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 309-323.
- Kılıçbay, M. A. (1993). Şehirler ve kentler. Gece Yayınları.
- Platon, (2005). Devlet. Dünya Klasikleri Felsefe, (C. Saraçoğlu ve V. Atayman Çev.). Bordo Siyah Yayınları.
- Rodgers, N. (2007). Ancient rome. London: Hermes House.
- Schultz, D., ve Tannenbaum, D. (2008). Siyasi düşünce tarihi: filozoflar ve fikirleri. (F. Demir, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Selen, E. (2014). Seneca'nın hercules furens adlı eseri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenel, A. (2010). Siyasal düşünceler tarihi: Tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş. İkinci Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Toku, N. (2003). John Locke ve siyaset felsefesi. Liberte Yayınları.
- Türk, D. (2011). Helen güneşi batıyor, roma güneşi doğuyor. M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, İletişim Yayınları.
- Yalçın, A. (1983). İktisadi doktrinler ve distemler tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Zabunoğlu, H.G. (2016). Toplum sözleşmesi bağlamında John Locke'un devlet anlayışı. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), 431-45.